

Az unitárius keresztény vallás lelke

egy beszédben és prédikációban.

(A beszéd tartatott a *Finsbury unitárius kápolna alapkövének letételekor* 1823. május 22-n, a *predikáció a kápolna megnyitásakor* febr. 1-n 1824. For. W. J. által.)

B E S Z É D .

1. Tim. 2. 5. 6 *Egy az Isten, egy a közbenjáró Isten és emberek között, az ember Jézus, ki adta magát váltságul minden emberekért, a ki bizonyos időkre rendeltetett tanubizonyság volt*

E hitben, az Apostolok igaz vallástételének hívésében kezdjünk egy keresztény templomnak építéséhez. Itt van helyén előadni véleményünk nyomos rajzát s kijelölni annak különös tulajdonait.

Imádságunk egyetlen tárgya az Ur, a ki teremtett mindeneket s egyedül terjeszti ki az eget és kiszélesíti a földet önhatalmából; kiről Mózes így szólott az egybegyült néphez: *Halljad oh Izrael! a mi Urunk Istenünk egy Ur, a kiről a próféták azt jövendölték, hogy az ő neve lesz egyedül valóvá az egész földön, kihez a Krisztus, mint egyedül való Istenhez könyörgött, és a kiről az Apostolok azt hirdették: Nekünk nincs több Istenünk, hanem csak egy, az Atya.*

Őve a felsőség hatalomban, bölcsességben és jótéteményben. Ő világoosság és szeretet, Atyja mindeneknek, nincs több jó legnemesb értelemben, hanem csak egy, az Isten; ő tőle, általa és benne vannak mindenek. Egy ellentétes ralóság sem hozza kétségbe az egész teremtésen való uralkodását. Egy alárendelt istenség, egy vele egyenrésztes társ sem tartóztatja el szívének az ő királyi székéhez hódolva járulását, sem jogot nem tarthat hozzánk oly érdemért, hogy őt irántunk irgalmasságra indította. A názáreti Jézus az emberi nemnek vér atyafia, Isten által tétetett urrá és Krisztussá, s azért küldetett, hogy megbékéltesse vele a világot, eloszlatván az emberek tudatlanságát, megtérítvén gonoszságaikból, bizonyossá tevén a halhatatlanság felől, s előre értesítvén őket ama rettenetes napról, melyen Isten megítelteti a világot, igazságban, a férfiú által, a kit arra rendelt. Ő váltott meg minket munkái, szenvedései és feltámadása által, nem a mi Mennyei Atyánktól, mert az ő kezei közül kiszabadulásra nincs semmi szükségünk, ott levén bátorságunk, boldog létünk s reménységünk; hanem a kétségnek, bálványimádásnak és bűnnek szolgálatából; s ez az ő váltsága az isteni kijelentés által megerősít-

tetett, megvilágosított és kiterjesztett, *természeti igazsága* folytatja az ő megjövendőlt egész világra kiterjedését s igazolja a Szentírást, hogy végre az egész teremtsének szabaddá kell tétetnie az Isten fia dicsőséges szabadsága által.

Ez egyszerű, szent és lelkesítő igazságnak oltalmazójává ohajtjuk tenni ez alkotványt, melyet most emelünk. Itt kívánjuk annak védelmezésére Isten egész hadi készületét és úgy szállunk ki amaz igazságos harcra, melyet meg kell harcolnunk.

Kénytelenítettünk ugyanis harcolni a) *a megromlottsággal*, mely a vallást a világi politika darabontjává teszi, b) *a lelki tyrannissal*, mely a megvilágosodottól az ő lábaihoz borulást kívánja s a Krisztus által szabaddá letteket az emberi vélemények bilincseibe akarja verni, c) *a skepticismussal*, mely el akarja oltani ama fáklját, mely egyedül nyújthat világosságot nekünk a halál árnyékain keresztül, d) *az előítélettel*, mely kétli azt, hogy származhassék valami jó az unitáriusok Názáretéből? e) *a könnyenhivóséggel*, mely az egyszerű hit és evangelium helyett oly rendszert visz be a vallásba, melyen elborzad az okosság s maga a hit is félig megzavarodik, f) *a bigottsággal*, mely visszasan véve a Krisztus csudatételét, az élet kenyerét is kővé változtatja, melylyel sebzi és öldöklí tőle különbözően gondolkozó felebarátját, g) *a babonával*, mely a szent élet helyett a pusztá hitet, vagy czeremoniát tartja a jövő üdvre vezető utnak.

Ezekkel kezdünk mi állandó harcot s hiszszük, hogy győzel-münk díja *az emberiség felszabadulása lesz*. Harcot kezdünk — mondám — de a rendszerekkel, nem az egyénekkel, mert a legnagyobb mértékben tévelygő embereknek is e világon szeretettel tartozunk, de tévelygéseiknek semmivel sem. Mi nem használunk szent-ségtelen fegyvereket, bizonyításokat, s nem akarunk csak hitegetéssel győzedeimeskedni. A rágalom, anathema, büntetés, börtön oly fegyverek, melyeket mi másoknak engedünk, de csak azért, mert nem tudjuk kicsikarni kezeikből, hogy összetörjük s örök feledékenységbe temessük. . .

Legyen ez alkotvány a szerencsétlenség menhelye.

Itt keresse a tudatlan, a nyomorult, a kinek nincs barátja, a világosságnak és vigasztalásnak Istenét, kinek szánakozó könyörületessége művére kiterjed, a kit azok nem hijában fognak keresni.

Itt igyék az epedő az élet vizéből, ujjítsa meg erejét, s nézze a Mindenható fény sugarán átragyogni azon fellegeket, melyek be-árnyékolják földi bujdosása ösvényét, s tekintsen át a könnyek ködein a halhatatlanság kedves tájaira.

Itt üdvözölje a kétség és tévelygés pusztáján eltévedett vándor a keresztény vallás igazságának piruló hajnalát, találja meg a békeség Istenét s leljen csöndet lelkében.

Itt tanuljon a fanatizmus áldozatja, a félelem sklávja gondolkozni Istenéről, s midőn látja a megátalkodottságot, a bosszuállást, melyet ő tulajdonított Istennek önrémítésére és kétségbeejtésére, elolvadván érzelemben atyai szeretete fényes sugarai előtt, értse meg,

hogy nem a szolgaságnak lelke, hanem a fiúságnak lelke az, mely-nél fogva így kiáltunk fel: *Abba! Atyám!*

Azon társaság tagjainak, melynek nevében beszélek, még közelebbi személyes érdekök is van a most kezdett épület jövő használásában. Ez nekik oskolájok lesz a kölcsönös tökéletesedésre s egy mennyei élet nemesebb foglalatosságaira előkészülésekre.

Ébreszteni a vizsgálódást, terjeszteni az oktatást, vezére lenni az igazságnak, annak üldöztetésében, tökéletesíteni amaz egyszerű, de buzgó és pontos, s jóltevő erkölcsiséget, melyek a keresztény vallást jellemzik, indító okait meggyökereztetik. tisztába hozni keblünkben annak biztatásait, azon uton vezetni az ifjúságot, melyen járniok kell, s az ősz fejet a tisztelet koronájára méltóvá formálni, építeni egymást legszentebb hitőkben az apostolok és próféták talpkövein, a hol maga Jézus a fő szegeletkő.

Ezek azon tiszteletreméltó és igen fontos feltételek, melyeket e templom építői ¹⁾ czélul tűztek, midőn ahhoz hozzá kezdettek.

Vajha a keresztény erényeknek szent serege, a *bánat könnyeit letörölő rokonszer* —

az ég akaratán zúgolódás nélkül megnyugvó *béketűrés* —

a Mindenütt Jelenszóval felséges társalkodást folytató *áhitatosság* —

a jótétemények számát emlékébe híven bemetsző *háládatosság* —

a sirtól az égre könnyes szemekkel felnéző *resignatio* —

a keskeny ösvényéről félre nem lépve egyenesen elébb-elébb haladó *feddhetetlenség* —

és a meleg szívü s adakozó kezü *felebaráti szeretet* ide járulnának, s itt választának maradandó lakhelyöket!

Winchesteri hallgatók! kik még életben maradtatok, s kiknek szemeikben és sziveikben újra gyuladoz az ifjúság lelkesedése, midőn visszaemlékeztek arra, hogyan jelent meg a jóltevőség amaz apostola, mely hirdette: *hogy az Isten szeretet*, s feltűzelő ékes szózással nyomozá ez elvet végső következményéig —

Widdleri hallgatók! kiknek az ő tiszta s meggyőző okoskodása legelsőben mutatá meg ama másik, ezzel rokon igazságot: *hogy az Isten egy*, s a kiknek még sokáig fog kedves lenni az ő élénk lékénék bus emlékezete. —

Ti azon *társulat előhaladásában*, melyet csecsemő korában a ti eldődeitek ápoltak, s a mi *elveink szélesen való kiterjedésében*, oly

¹⁾ *A Finsbury Unitárius kápolna szenteltetett az Egy Istennek, az Atyának:* alapköve elébb a Parliament Court, Artilleris Lane, Bishops gate Streetben összeseregelni szokott gyülekezet hasznára tétellett le csütörtökön, május 22. 1823.

Fox W. J. pap, Sanford Henrick pénztárnok, Bicknell, Townend János, Imeson Rob Mátyás, Hurris, Peacock Walter, Kordeé János, Fistorf Rikárd, Hornbis Tamás, Ewans János, Godwin Tamás, Page János, Chroucher Wilhelm biztosok. Burell János építőmester. Lee János és Henrik építésre vigyázók.

A fennebbi felírás a szokott módon biztosítva tétellett a kápolna alapköve alá.

jelenést láttatok, mely őket szerfelett megörvendeztetné. Áldassék a mai napon az ő emlékezetök.

Nemsokára ti is követni fogjátok őket, egykor mindennek el kell mulni, helyeinken más nemzedék támad. Vajha minden nemzedéket azon lélek kötne össze, hogy a dicséret és ima azon szava emelkedjék Istenhez mindig, mely lelkesítse őket az igazság és feddhetlenség iránt egyenlő buzgóságra, s egyesítse őket a szeretetben és jó cselekedetekben; vegye körül itt e földön a közhasznuság és jótétevé ragyogó légkörével s utoljára készítse el őket, hogy úgy tűndökljenek, mint a nap a mi Atyánk országában.

És te, oh Mennynek és Földnek Ura! emberi nemzetnek Atyja! a ki elküldötted Fiadot, a Jézus Krisztust, hogy üdveztessen minket és az egész emberi nemzetet, engedd, hogy itt sokaig hívassék segítségül a te neved, lélekben és igazságban, a te dicsőségedre és az ő üdvösségökre.

Küld el a te világosságodat minden nemzetekhez, láttasd a te cselekedeteidet a te szolgálóiddal, és a te dicsőségedet azok gyermekeivel. Engedd a mi urunknak Istenünknek jó kedvét rajtunk lenni és erősítsd meg a mi kezeink munkáit — Ugy vagyon, a mi kezeink munkáit erősítsd meg te. — *Amen.*

PRÉDIKÁCIÓ AZ UNITÁRIUS HITVALLÁSRÓL.

Zachar. profécziája XIV. fejez. 9. v. *A napon egy Úr leszen és az ő neve is egy leszen.*

Az Isten egységéről való tudomány megmérhetetlen fontossága: lelke a zsidó vallásnak s alapja a keresztény vallásnak, az okosság legnemesb fölfedezése, dicsősége a kijelentésnek, központja a vallásos igazságoknak, ellenszere a hitetlenségnek, halálos csapás a bálványimádásra, a reformátio eredete, vezérsillaga a szabad vizsgálódásnak, uti társa a szabadságnak, forrása a világosságnak a lélekben és jó-ságosságnak a szívben, örököse a hit birodalmának, a mire van intézve a proféczia, s a mire vezéreltetnek a gondviselés által minden nemzetek.

Isten csak egy lehet, tulajdonságainak felfogását lehetlen összeegyeztetni a birtokosok többségével. A korlátlan isteni monarchiának nem lehetnek segédei. A mindenhatóság, véghetetlenség és örökkévalóság nem lehet sem megosztott rész, sem közörökség. Egy Mindenható léte kizárja a másodiknak létét, egy Véghetetlené a másodikét, egy Örökkévaló és Okozatlan Valóságé a mástól eredettnak lehetőségét. Az Istenről helyesen alkotott eszme által ki van zárva az Isteni személyek összeadása és sokszorozása. Egyetlenegynek, egyedülvalónak kell lenni a határtalan tökéletesség Birtokosának.

Az Isten egysége nem meddő speculatio ragy subjectiv igazság. Ez a keresztény vallás alaptárgya, a vallásbeli ismeretek egén a nap, az alsóbb rendű ismeretek ahhoz vannak kapcsolódva, mintegy termé-

szetes vonzó erő által s a körülforognak teljes összhangban. A szentírás az Isten egységét az Atya fogalmában fejezte ki legmegérthetőbben. *Nekünk egy Istenünk van, amaz Atya.* [I kor 8. 6.] Egy az Isten, a ki mindenkinek Atyja, mindenek felett van, mindenek általa és tibennetek mindnyájatokban az ő vetélkedés nélkül való jóságával. [Efez. 4. 6. v. Máté 19. 7.] Miért mondatok engemet jónak? *Nincs senki több jó az egy Istennél. Halljad Izrael, a mi Urunk Istenünk egy Isten.* [V. Mós. 6. 10.] A keresztény vallás, mindenhová kiterjedésével az Úr leszen királya az egész földnek: *a napon* — a mint az alapige szól — *egy Úr leszen és neve is egy leszen.* A próféciák kétségbe vonhatatlan tanítások. *Én vagyok a te Urad Istened, én náladnál több Isten nincs és nincs senki hozzám hasonló.* (Esa. 46. 9. 10.) *Én vagyok az első és utolsó, és én náladnál több Isten nincs.* (Esa. 44. 6) *Ne legyen előttem idegen Istened.* (2. Mos. 10. 3.) Az evangelium is csak egy Istenről tanít. *Nincs más Isten, hanem csak egy.* (1. Kor. 8. 4.) *A Krisztusnak feje az Isten.* (1 Kor. 11. 3.) *Egy az Isten, egy a közbenjáró is Isten és emberek között, az ember Jézus Krisztus.* (1. Tim. 2. 5. 6.) *Isteni tisztelettel csak a te Uradat Istenedet imádjad, és csak őt szolgáljad.* (Máté 4. 9.) *Ez pedig az örök élet, hogy tégedet ismerjenek lenni egyedül igaz Istennek és a kit elbocsátottál, a Jézus Krisztust.* (Ján. 17. 3.) *Isten és emberek között való közbenjárónak, (a mint fennebb Pál apostol kifejezte.) Az örökkévaló királynak pedig, a halhatatlan és láthatatlan Istennek tisztelesség legyen és dicsőség mindörökkön-öröké.* (1. Tim. 1. 17.)

Az Isten valóságos egységéről, jóltevő természetéről, az imádáshoz egyedüli jogáról, a Krisztusnak a világ idvezítéseért küldetéséről, az isteni kegyelem megnyerése végett egyedül a szent élet és jó cselekedetek szükségességéről, az utolsó ítéletről és feltámadásról szóló helyek és tanítások együtt teszik az új testamentum belső lényegének felséges képét.

Ez az unitáriusság lehetetlen hogy igaz ne legyen. Mivé lesz akkor a Szentírás, melyből van véve mindaz, a mit ez állít, mindaz, a mit tagad? A kik a próféták tanítását és az evangelium tekintélyét elismerik, azok előtt kész az előadás és bizonyítás, ott a versenyeségnek vége, s az unitarianismus azonos lesz az igaz keresztény vallással — annak czáfolása a Szentírás és okmány czáfolása. Az a próféták és apostolok írásaira mint alapra van felépítve, *melynek belső szegletköve a Jézus Krisztus.* (Efez. 2. 10) Mi ronthatna el ily erős alkotmányt? Elfujja tán az emberi lehellet? Leontják az excommunicatio menydörgő szavai? Elég a vizsgálódás ama lángjától, melyet az emberi találmányok támasztanak? El fog-e ez dűlni a vetélkedések zivatarában, vagy elmorzsolódik a telő idővel és változó gondolatokkal? Nem! bizonyára nem! Változhatatlan igazság az, — Isten építménye, örökkévaló mint az egek, daczol az emberi ellenségeskedéssel, s ezek megerősítik a megtámadottat, de megdönthetetlen.

Erre fontos bizonyítékok vannak.

Első a zsidók egy isten hívése (Monotheismus), melynek eredete, rendszere és igazgatása egészen az egység elvén alapult. Könyörgé-

seik egy személyhez voltak intézve, a kijelentések egynek nevében s egy által tétettek, nekik semmi háromság nem jelentetett ki, és ők háromságot nem ismertek, sem nem imádtak. *Én vagyok a te Urad, Istened, ki tégedet kihoztalak egyiptomnak földéről, ne legyenek tenéked idegen Isteneid.* Ez a Mózes főparancsolatja Isten felől. A zsolttáríró ezt mondja: *Tudják meg mindenek, hogy te, a kinek neved Jehora, csak egyedül vagy felséges Isten mind az egész földön.* (Zsolt. 83. 19) Esaiás is ezt erősítve említi az Istent: *Én vagyok az Ur, ez az én nevem, és az én dicsőségemet másnak nem adom.* (Esa. 42. 8.) Zachariás is a felolvasott igében az Istenség e tanának minden mások feletti igazságát és érvényét tanítja. Vegyük megfontolás alá a pátriárkát, kivel a zsidó Monotheismus kezdődött, a könyvet, melybe összegyűjtetett, a prófétákat, kik annak végrehajtói voltak, s tisztán fog állani előttünk, hogy az isteni személyek többségéről való tudomány egészen ki volt abból zárva, azzal együtt meg nem állhatott s csak romjain left volna megállapítható. A zsidó egy istenhívés és keresztény szentháromság összeegyeztethetetlen. Ezt elfogadni annyira, mint Mózeset és vallását megtagadni. Ez nehezíti meg a zsidóknak a keresztény vallásra térését, melynek csak legujabb fejleményével, az unitárius vallással vannak érintkezési pontjai, a mennyiben nekik is, mint ezeknek, nem a volt kijelentve, *hogy van egy isteni valóság, hanem az, hogy az isteni valóság csak egy!*

A keresztény vallás, melyet Krisztus és az apostolok tanítottak, elfogadja ez alapot és hitfelfogást. Közöttük s utánok másfél századig semmi különbség nincs téve Isten és az imádás tárgya iránt, a háromságnak nincs hire, nyoma. Nem imádkozik egyik egy, a másik három Istenhez. Ez a hallgatás ékesen szóló bizonyossága az Isten egységének. De a szóló bizonyítékok száma is nagy. Pál apostol azt mondja: *én azon ut szerént, a melyet szerzettnek mondanak, szolgálók az én Atyámnak, Istenemnek.* (Csel. 24. 14.) Jézus maga bizonyosságot tesz a Samariabeli asszonyról való beszédében a zsidó hit igazságáról: *Ti azt imádtátok, a kit nem tudtok, mi azt imádjuk, a kit tudunk, mert az üdvesség a zsidók körül támadott.* (Ján. IV. 22.) Pál apostol világos szavakban tanítja az Isten egységét. *Te hiszel, hogy az Isten egy, jól cselekeszed.* (Gal. 3. 20.) Jakab apostol is állítja, hogy az Isten egy. (Jak. 2. 19.) De legmeggyőzőbbek az imádás formáját illető evangéliumi helyek. *Mikor imádkoztok, ezt mondjátok: Mi Atyánk! sat.* (Luk. 11. 2.) *Hálákat adok Istennek a mi Urunk Jézus Krisztus által,* (Róm. 7. 25.) *meghajtom térdemet a mi Urunk Jézus Krisztusnak Atyja előtt.* (Efez. 3. 14.) *Ama boldog és egyedül hatalmas királyok királyának és uralkodók Urának legyen tisztesség és örökkévaló hatalom.* (1. Tim. 6. 15. 16.)

A keresztény vallás erkölcstana is sokban egyezik a zsidókéval. *Jó az Ur mindeneknek és az ő irgalmassága minden ő teremtett állatnak van.* (Zsolt. CXLV. 9.) *A fiu nem viseli az ő atyjának álnokságát.* (Ezek. 18. 20.) *A miképen könyörül az atya fiain: azonképen könyörül az Ur az őtet félőknek.* (Zsolt. III. 13. 14.) Krisztus vallásának alapja a szeretet. *Ugy szerette Isten a világot, hogy az ő fiát adná érte váltságul. Arról ismernek meg benneteket, — Krisztus*

szava tanítványaihoz — *ha egymást szerítetek. Ha angyalok nyelvén szólnánk is, de szeretet nincs bennetek, olyanok vagytok, mint a zengő ércz és a pengő czimbalom. Nem vettétek a szoigaság lelkét félelemre, de a fúság lelkét vettétek, a ki által kiáltjuk: Abba! azaz Szerető Atyám!* Ezek általánosan ismert helyei az evangeliumnak.

A keresztény vallás egyszerű és mindenki által megérthető. *A kinek füle van a hallásra, hallja. Mi dolog hát ti magatok is meg nem ítélitek azt, a mi igaz?* (Luk. 12. 57.)

A keresztény vallás *evangelium* volt, azaz *örvendetes hír és élet-írás*, míg tulajdon nevet kapott. Ennek egyik legemberiesb tana: *Prédikáljátok az evangeliumot minden teremtettt állatnak.* (Márk. 16. 13.) Teljesíti-e s örömmel teljesíti-e ezt a trinitárius, a ki megtiltja a bibliaolvasást, és a Kálvin hitét valló predikátor, a ki azt tanítja hiveinek, hogy ők bűnben születtek, megromlottak átok alá vannak vetve Ádám bűne miatt, elkárhoznak megbánás nélkül, de a megbánásra nem képesek természetfeletti erő nélkül. Az idvezítő nem képes ily gúnyt üzni az emberiséggel, ez nem örömhirdető evangelium, ez barbárság inkább, mint krisztusi keresztény szeretet. Az unitárius kereszténység ellenben a természetben és józan észben gyökerezik, átmegy az ó-szövetségen, tovább terjed az újban, meg van erősítve a keresztény első eklézsiák története által. Miféle tekintély hiányzik ennél? Alapította Mózes, megerősítették a próféták, elfogadta Krisztus, predikálták az apostolok, szentesítette maga Isten e szentírások sok helyében.

A keresztények közt meghasonlásra okot a Krisztus személye adott. Pedig Mosheim és mások is megjegyezték, hogy már az első századokban voltak olyanok, a kik tagadták Krisztus csudálatos születését, s azt tartották, hogy megkeresztelésekor lett felsőbb más embereknél, mikor küldetése felsőbb tehetségei adattak meg; de ezek nem alkottak külön egyházat a második századig. Ez fontos azért, hogy ha nem formáltak külön egyházat, ők a többség voltak, s ha nem Krisztus istensége volt hitök eredeti elvi alapja, imádása sem lehetett eredeti és elvi alapon nyugvó. Azok, kik tagadták az egyiket, s tagadták a másikat, meg nem maradhattak volna a gyülekezetben s ki kellett volna záratniok, a mint különben kizárattak, mihelyt a szentháromság-tan hatalomra jutott. *Iustinus martyr* mintegy reform modorban említi meg gondolatát a Krisztus természetfeletti lényéről. *Tertulianus* úgy írja le a hívők nagyobb részét a maga korában, mint a kik borzadtak a trinitas tanától s ragaszkodtak Isten egyedül való uralkodásához. *Origenes* sok oly keresztényről beszél, a kik nem ismerték az Ige (*Logos*) mysteriumát. *Epihpanes* szerint a harmadik keresztény századokban még oly elterjedt volt az egy istenség eszméje, hogy a kik találkoztak, kérdezték egymástól: egy vagy három Istent higyenek-e? *Athanasius* és *Arius* szakították két részre a keresztény világot a negyedik században, de akkor is az utóbbi győzött. A szabadabb, felvilágosodottabb hitvallás most is győzni fog. A tévelygés úgy vonul vissza, a mint előhaladott. Ha még nem vagyunk is körül árasztva a nap fényétől, a sötétség még is oszlik, az ég

árnyékai tünőfélben vannak, a láthatár kezd kipirulni. Látjuk a multban a homályos szürkületet, mely megelőzte volt a tudatlanság és tévelygés hosszú éjszakáját, midőn az igazság és egyszerűség szép formái elváltak veszve, s minden sötétes bizonytalanság vagy formátlan rémités vala; s ha korunkban a vallásos ismeretek állapota ismét hasonlít a szürkülethez, örülünk, hogy az éjszaka elmúlt, és az most nem a sötétség feketeségeinek előhírnöke, hanem a — viradásnak, a nap felkeltének, a ködök eloszlásának, a lelkesült természet öröm-énekének, a föld újuló szépségének s a tiszta és felséges ég lepleetlen fényugarának.

Nem lesz helyén kívül, a keresztény vallás körén kívül álló, részint tudós, részint vallásos öt nagy csoportot megemlítnünk, melyek az istenegység eszméjét ismerik el és tanítják.

Először Görögország és Róma legbölcsebb s legjobb philosophusait, kik feljül emelkedtek koruk s honuk babonáin, felséges eszmékkel birtak az istenségről. Szerintük az Isten élő, örökkévaló, legjobb valóság, isteneknek és embereknek királya, legfőbb, legnagyobb, legfelségesebb. A nép között sok istenek vannak — mondja Antisthenes — de a természet csak egy. Mások azt erősítik hogy az istennek, a lényegileg egy valóságnak, sok neve van a különböző indulatokhoz képest, a melyeket láttat, és a munkalkodások szerint, a melyeket gyakorol. Sokrates szerint az Isten az egyetemes értelem, az Isten egy, tökéletes önmagában, ő adja a lételt és jóllételt minden teremtményeknek. E férfiak világoló fények voltak a hajdankor sötétségében. Az az áldott elv, az az örökkévaló szózat, mely világosság, lélek, kegyelem és igazság, mely bennetek is mutatkozik, mely által teremtettek mindenek s megvilágosítottak az emberek az üdvességre, nem egyébe, mint a Pythagoras nagy világossága, sava az időnek, az Anaxagoras isteni lelke, Socrates jó geniusa, a Timaeus kezdet nélküli elve s minden világosság szerzője, a Hyeron istene az emberben, a Plato örökkévaló és kimagyarázhatatlan tökéletes igazsági elve, a Zeno mindenek teremtője és atyja, és a Photinus lélek gyökere. Ezek voltak azon erényes pogányok, kik úgy ajánlatnak az apostok által, (Rom. 2. 13. 15.) hogy nekik nem adattak törvények, mint a zsidóknak, mindazáltal természet szerint a törvényhez illendő cselekedeteket cselekedvén, önnön maguk maguknak törvényök.

Második a zsidó vallás, melynek — a mint láttuk — elve, rendszere és igazgatása az istenegység elvén alapult.

Harmadik Mohamed rallása. Ha elgondoljuk ama, vastag bazona állapotát, melybe kelet népei süllyedve voltak, s az arabok bálványozását, meg kell engednünk, hogy e férfi nagy reformatiot vitt végbe. Az ő tanítása szerint az Isten egy, örökkévaló, nem szült, nem szülhetett, s több hozzá hasonló nincs. Gibbon azt jegyzi meg: A Korán vagy török biblia dicsősége az Isten egységének. A mekkai próféta megvetette a bálványok és emberek, csillagok és pláneták imádását, azon észszerű elvnel fogva, hogy mindennek, a mi származott, el kell enyészni, s mindennek, a mi született, meg kell halni; mindennek, a mi romlandó, el kell romlani és pusztulni. A mindenség

teremtőjében az ő eszményies felfogása egy végnélküli és örökkévaló valóságos vallott és imádott, mely forma és helynélkül áll legtitkosabb gondolataink elé, öntermészete szükségességénél fogva létezik, s magából vesz minden erkölcsi és értelembeli tökéletességet.

Negyedik azon természeti vallás, melyet legszebben lord Herbert állított össze öt cikkben. 1. *Egy a legfőbb Isten, Istenek Istene, vagy minden dolgok Istene és Atyja.* 2. *Minden isteni tiszteletnek és imádásnak ez egyben kell határozódni.* 3. *Az igazságnak és erénynek szeretete és gyakorlása fő s egyetlenegy lényeges része az egy igaz Isten előtt kedres s általa megjutalmazandó tiszteletnek.* 4. *Az igazságtól és erénytől félre tántorodásunk miatt érzett mély bánat, az elkövetett bűnökre következett szívbeli igaz megbánással és megjobbulással együtt a bűnért való igaz megengesztelés vagy a bűnösöket Istennel megbékéltető eszközök.* 5. *Az Isten mint bölcs és igazságos ítélő bírója s igazgatója a világnak, bizonyosan megjutalmaztatja az erényt s megbünteti a rétket, mind itt, mind amott.*

Ötödik a chinai és indiai philosophusok által tanított *tiszta deismus*. E férfiak helyet érdemelnek a bálványozás és vétek méltó ellenzői sorában. Most is egy nevedező felekezet áll fenn Bengalában, mely az Isten egységét tanítja s feje egy nagy hirű *Bramin*. Ő erősíti a legfőbb valóság egységét, szerinte nincs egy második is. *Csak a felsőbb Valóság birtokosa a mindenre kiterjedő ismeretnek. Az Isten egyedüli tárgya az isteni tiszteletnek. Imádj egy Istent. Ismerj egy Istent. Az Istenhez kell közelítenünk, róla kell hallanunk, róla gondolkoznunk, s hozzá hasonlónak lenni törekednünk.*

Ki nem mondja közülünk e férfuról, hogy ő nem messze van Isten országától. (Máté 12. 34.) Ki ne örvendene az ő tiszta hitének?

Nem bizonyítják-e eléggé e tények, hogy az Isten valóságos egysége vagy a józan okosság világos parancsa mindenütt meghirdettetett az ég és föld által, a hol kívánták ezek szavát hallani? Vagy hogy ez egy eredeti kijelentésnek a töredéke, mely alá szállott a hagyomány útján minden időkre, elhatott minden tartományokra kiszedetett a bölcsék és jók által az ezekkel járó képtelenségek tömkelegéből, s hirdettetik a népeknek mind a világ végezetéig!? Minden feltétel magában foglalja annak igazságát és fontosságát. Öröm azt mindenütt a felsőbb világossággal és erénnyel látni kapcsolatban, mely a köztudatlanság végét, s az emberi nem megjobbulása kezdetét mutatja, hogy a népek vagy úgy ragaszkodtak hozzá az igazság és szabadság hajótörésében, mint legutolsó deszkaszálhoz, vagy úgy emelték fel, mint a megújult jóság zászlóját s az igaz reformatio jelvényét!

Némelyek az unitárius hitvallás csak minapi eredetével érvelnek ellene, a többiek régiségét s hívőik nagy számát hozzák fel. Mi azt feleljük rá, hogy a római birodalom elromlása után a babona, tudatlanság és barbárság özöne az egész erkölcsi világot elborította, s abból a reformatiókor némely hitfelekezetek hamarabb támadtak, mint mások, mint a nagy özönvízkor is a darabos kősziklák és kopasz hegyek csucsai tetszetek ki legelsőben, az ember lakhelyévé

rendeltetett síkságok s termékeny völgyek utoljára tűnének szem elé. A bárkát a *sötétes holló* hagyta el elsőben s hamar is lelt nyugvó helyet; de a szelíd galamb sokáig repdese a dulás nagy jelenete felett. Visszatért s várakozék, míg elhozható az olajfa ágát, hogy azt az emberi nemzet biztonsága bizonyító jelül mutassa meg. Maga a nap sem vala képes egyszerre áthatni a ködlepte légkört, s megtisztítva a levegőt, visszaállítani az egek derült képét.

E hasonlat az unitárius hitvallásról van véve s annak lélekemelő igazolása. Követőit kiirtották Lengyelországból, üldözték Angliában és Erdélyországban, a járom és nyomor sulya alatt földig görbedtek, s egyedül ez az ő *emlékkövük!* Még utólag sem vették el a méltánylás azon dicsőségét, miből mások bőven részesedtek, kiknek nevét a hálás utód letörülhetlenül felmetszette a halhatatlanság oszlopára. Az unitárius szenvedők elhullottak hirnév nélkül, mert ellenfeleik irták meg az egyházi történeteket, de az ő nevük és érdemeik fentartatnak amaz elveszhetlen oklevelekben, melyek a Mindenható keze által iratnak és a Menny udvarában gyűjtetnek be, s egykor ki fognak táratnia bámuló világ elé, hogy ragyogjanak, mint a csillagok örökkön-örökké.

Az unitárius hitvallás új életre elevenedett s előmenetele hasonlít az evangéliom terjedéséhez, mivel az is, mint ez, ellenkezve a hatalommal, daczolva az üldözéssel, haladt elébb-elébb, s néhány év óta, mióta nyilván és világosan prédikáltatik, folyvást terjed minden népek között. Az alapul vett ige annak más vallások feletti diadala megjövendölése, a minek valósulni kell, mert célja az, hogy elébb eloszlassa a tévelygést, megakadályozza az egyenetlenséget az egyházban, azután, hogy köröskörül járja a földtekét, elvívén minden tartományba az Isten egységét és szerzetét, az emberek egyetemes testvériségét, a mikor aztán az *Úr leszen királya az egész földnek, s azon a napon egy Ur leszen s neve is egy leszen.* És minden szózat amaz éneket fogja viszhangozni mindaddig, míg a keresztény világ egy részéből a másikba fog visszazengeni: *Dicsőség Istennek a magosságos mennyben, e földön békesség és az emberekhez jóakarát!* (Luk. 2. 14.)

De köztünk és ama boldog időszak közt még hosszú és izzasztó viaskodással teljes távolság van. Igyekeznünk kell erős állhatossággal verni vissza a rágalom nyilait, szelíd jókedvűséggel megnyerni a sziveltetést, azon el nem tántorodó feddhetlenséggel, mely kárhóztatja az igazság legkisebb feláldozását is, változhatlan türelmmel szállani szembe az ellennézetekkel, tudatlansággal és előítélettel, és egyesült szilárd és buzgó törekedéssel állítani vissza a keresztény vallás igazságainak tiszta voltát a keresztényellenes tévelygések romjain. Ezek kötelességei az ő védőinek, ezek azon fáradságos, de tiszteletreméltó foglalatosságok, melyekre ők hivatnak az isteni gondviselés által. Midőn ti, keresztény unitáriusok! e nemes munkában egyesültök, segéd társai lesztek a föld azon derékjeinek, kik valamely időkorban közbevetették magukat tulajdon veszedelmökkel, hogy akadályozzák az emberek nyomorúságait, vagy sokasítsák azok áldásait,

kik mint Áron, a holt és élő közé állanak, hogy elfordítsák a csapást, kik mint Ábrahám, mindenökről lemondottak Istenért. Ti tesszitek a reformátoroknak, a minden Éghajlat alatt és minden Nemzedékben egymással rokon lelkeknek összefűző lánczát ama legjobbtól és legnagyobbtól kezdve, a ki az ő neki kínálkozó öröm helyett keresztre feszítettést és gyaláztatot szenvedett, le a ti Priestley- és Lyndseitekig, kik hallák és követék az ő lelkesítő szózatát: *Légy hű mind halálig s neked adom az életnek koronáját*, és a ki hiv titeket is, ama dicsőekkel együtt a szent viadal ama csatamezejére, hogy védelmezhesétek az igazság, feddhetlenség és jóltevőség ügyét s araszátok a Mennyei dicsőség hervadhatatlan borostyánait. *Amen.*

E beszédet én néhai Koronka Antal esperestől kaptam, több unitáriumokkal együtt emlékül. Ő azt mondotta nekem, hogy az angol eredetiből Molnos Dávid fordította. Én régies nyelvét mai fejlett irodalmunk igényeihez alkalmaztam, s hogy ez időszaki irat olvasói megismerjék, szükségesnek látván: közlés végett a tisztelt szerkesztőség rendelkezésére bocsátom.

JAKAB ÉLEK.

Toroczkó-szentgyörgyi unitárius papok 1583—1893.

A t.-szentgyörgyi unitárius egyházközség, az aranyos-tordai unitárius egyházkörnek déli részén eső szélpontja, a hitujitást mindjárt kezdetben elfogadta. 1583. már generalis visitatio tartatik benne, Hunyadi Demeter püspök által, hol jelen van Patkó Gergely esperes¹⁾ honnan feltehető, hogy unitárius egyházzá 1565—8-ban alakult, mikor maga a fejedelem tanácsossai és a főrangu nemesség (köztük Thoroczkay János és Ferencz)²⁾ unitáriusokká lettek. Az unitarizmus oly rohamosan terjed Erdély bérczei között s az Alföld síkságán, hogy tíz év múlva az esztergomi érsek keservesen panasolja III. Gergely pápához irt levelében, hogy „az eretnekek káromlásait mindenütt ujongva hallgatják.“

Ez egyház tehát, valamint a község is földrajzi fekvésénél fogva, mind politikai, mind pedig egyházi tekintetben nevezetes missiót teljesített. Az erre vonatkozó adatokat, a mennyire lehetséges, összeírni s közreadni szándékom; mert az idők és gyakori hadjáratok dúló fergetegében minden okiratai jegyzőkönyvei elpusztultak, sőt ez egyházat érdeklő iratokon kívül 1703. évben a Tige poroszloi által, midőn a helységgel együtt az egyház javai mind elhamvasztattak, az egyh. kör számtalan okiratai is elpusztultak, melyek akkori pap Almási V. János kezénél voltak, mint egyh. körüli jegyzőnél, s ki a pusztulás elől elmenekült Aranyos-Székre.³⁾ A később keletkezett okiratokat hasonló sors érte az 1787-ki Hóra lázadás és 1849-ki pusztulás gyászos napjaiban. Ez uttal lelkészei neveit közlöm legnagyobb részben egész 1772-ig a nagy nevű: Uzoni István jegyzetei, az ebből hiányzókat pedig időnkénti jegyzeteim nyomán. E papok közül többen: Szt.-mártoni Bodó János, Koncz Boldizsár K. Tözsér János, Uzoni F. István, Koncz Gergely, Brassai Sámuel stb. irodalmilag is nevet vívtak ki.

¹⁾ Lásd Orbán B. Székely f. V. köt. 215.

²⁾ T. János 4-ik utóda István catholizált. Ferencznek szintén 4-ed izi utóda lett református. János 2 ágat bocsátván, egyik volt a László fia ága, melyből volt az említett catholizált István Rákóczy generalisa. A másik ennek Ferencz fiáról származott unitárius ág, melyből 2-ik Péter egyik leánya révén egy új ág alakul az 1891. elhalt Györke Gecz-féle, eddig napvilágot nem látott, 1703. évre vonatkozó krónikai jegyzés szerint, mi a célba vett egyh. történelmi tervezeti munkában fog előjöni.

³⁾ 1703-ba pusztult el a vár is s szűnt meg a lakosságra nézve az addig gyakorlott várórségi szolgálat. s 1804-ben állíttatott fel helyébe a jobbágyság. Györke G. kronologia.